



№ 41 (538)  
Кастрычнік 2014 года

# Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

bfk.by

## У нумары:

- ☞ **Повязі: Чэрны з Чэхіі, які запісваў беларускі фальклор** – стар. 2
- ☞ **Школьнае краязнаўства: «Мы – беларусы» даследуюць рэгіён** – стар. 3
- ☞ **Архіўная справа: каталіцкі касцёл і праваслаўная царква** – стар. 7

Святы дзяды  
Зляталісь сюды,  
Есці – пад'елі,  
Піць – напіліся,  
Чэсць і слава вам!  
Цяпер скажыце нам,  
Чаго вам трэба?  
А лепей:  
Ляціце ў неба!



Млечны шлях беларусы называюць па-рознаму.  
Адна з назваў – Шлях Продкаў

## На тым тыдні...

✓ **16 кастрычніка** ў Мастацкай галерэі Міхаіла Савіцкага адкрылася **выстаўка «Анджэй Струміла. Жывапіс»**, падрыхтаваная пры ўдзеле Польскага Інстытуту ў Мінску і Музея гісторыі горада Мінска. Да арганізацыі спрычыніліся таксама Урад Маршалкоўскі Падляшскага ваяводства і Музей Падляшскі ў Беластоку.

Мастак, фатограф, скульптар і паэт А. Струміла нарадзіўся ў 1927 г. у Вільні, юнацтва правёў на навагрудскай зямлі. Паводле словаў дырэктара Падляшскага Музея Анджэя Ляхоўскага, карціны мастака, грамадзяніна свету, разумеюць у любой краіне, і ў той жа час ён застаецца самім сабою – творцам, моцна ўкаранёным на польска-беларуска-літоўскім памежжы.

✓ **19 кастрычніка** ў вёсцы Рудня Свіслацкага раёна адкрыўся **Музей адной сядзібы**. Там сабраныя некалькі соцень рэчаў, зьвязаных з побытам і жыццём людзей: абразы, дакументы і грошы розных часоў, адзенне, цапкі, самаробныя палавікі, поспілкі ды інш. Ёсць у хаце і ўзноў-

леная па старой тэхналогіі печ, калаўрот, газавая лямпа. Сярод найбольш каштоўных экспанатаў музея – калекцыя гравюраў дарэвалюцыйнага аўтара, ілюстратара выданняў пра прыроду Белавежскай пушчы Антона Камінскага. Будуць захоўвацца тут і краязнаўчыя матэрыялы, сабраныя супрацоўнікамі раённай бібліятэкі. Дарэчы, да стварэння музея спрычыніліся не толькі беларускія, але і польскія эксперты.

✓ **20 кастрычніка** ў Нацыянальным гістарычным музеі адбылася **прэзентацыя зборніка «Гісторыя гандлю ў Беларусі»**. Кіраўнік праекта – гісторык, прафесар Захар Шыбека. Упершыню пад адной вокладкай выйшлі ў свет навуковыя артыкулы, прысвечаныя гісторыі беларускага гандлю ад глыбокай старажытнасці да пачатку XXI ст.

Дарэчы, Першая міжнародная навукова-практычная канферэнцыя «Гісторыя гандлю ў Беларусі (ад старажытнага часу да канца XX ст.): праблемы вывучэння і перспектывы даследавання» прайшла летась з 14 па 16 лістапада. На працягу трох дзён 37 навукоўцаў з Беларусі, Расіі, Украіны,

Германіі, Ізраіля распрацоўвалі дагэтуль занябаны і слаба вывучаны ў беларускай гістарычнай навуцы накірунак.

✓ **21 кастрычніка** ў Дзяржаўным літаратурным музеі Янкі Купалы ўвазе гледачоў быў прадстаўлены **аўтарскі фотапраект Валерыя Вядрэнка «Святло Вязынка»**. Экспазіцыя з 60-ці фатаграфій адлюстроўвае колаварот прыроды ў адной з культурных мясцінаў Беларусі – вёсцы Вязынка, на радзіме Янкі Купалы.

На думку В. Вядрэнка, Вязынка, нібы лінза, увабрала ў сябе рысы многіх беларускіх ландшафтаў: ад балотаў Палесся да ўзгоркаў Паазер'я, ад абшараў Падняпроўя да паэтычных нёманскіх дуброваў. Фатограф чуйна збіраў праявы зменлівасці прыроды, імкнуўся захаваць натуральнасць і спрадвечнасць гэтых мясцінаў.

✓ **23 кастрычніка** ў Палацы мастацтваў у Мінску адкрылася **выстаўка твораў сяброў Саюза беларускіх мастакоў, прысвечаная 500-годдзю перамогі пад Оршай**. У імпрэзе акрамя мастакоў бралі ўдзел барды Андрэй Мельнікаў і Зміцер Захарэвіч, дудар Скіргайла.

✓ **Міжнародная навуковая канферэнцыя «Шлях да ўзаемнасці»** ладзілася ў Гродне з **23 па 25 кастрычніка**. Яна прысвечаная гістарычным, культурным, моўным, навукова-адукацыйным, эканамічным стасункам паміж народамі Беларусі і Польшчы. У апошні дзень канферэнцыі адбыўся фестываль «Артыстычныя сустрэчы Гродна – Беласток».

Канферэнцыя «Шлях да ўзаемнасці» праводзіцца з 1993 года па чарзе ў Беларусі і Польшчы, яе мэта – спрыяць умацаванню стасункаў памежжа дзвюх краінаў.

✓ **Кінатыдзень «Тураўская восень», прысвечаны памяці рэжысёра і сцэнарыста Віктара Турава, прайшоў**

у Магілёве з **25 па 31 кастрычніка**. Рэтраспектыўныя паказы фільмаў «Праз могількі», «Сыны ідуць у бой», «Час яе сыноў», «Пункт адліку», «Меншы сярод братоў», «Высокая кроў», «Шляхціц Завальня» ладзіліся ў кінатэатры «Радзіма», а ў яго фае размясцілася выстаўка, што распаўядала пра легендарнага беларускага рэжысёра.

За 37 гадоў творчага жыцця В. Тураў стварыў 26 фільмаў, многія з якіх адзначаны ўзнагародамі самых прэстыжных кінафестываляў, а ў 1994 годзе рашэннем ЮНЕСКА мастацкі фільм «Праз могількі» быў унесены ў спіс 100 лепшых фільмаў свету.

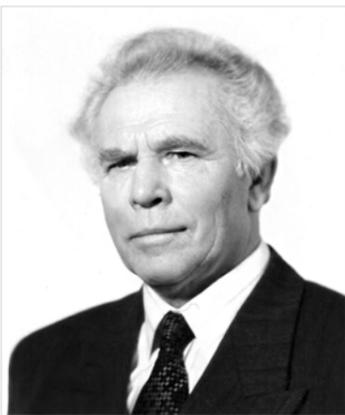




## Нашы віншаванні

**Яўген Кузьміч АДАМОВІЧ** (нарадзіўся 25 кастрычніка 1934 года ў вёсцы Малая Вольса Клічаўскага раёна) – беларускі літаратуразнавец, фалькларыст, педагог, кандыдат філалагічных навук (1979), прафесар (1999). Даследуе сучасную тэатралізацыю каляндарных народных святаў, звязаных з гадавым сонцазваротам (Купалле, Каляды, Гуканне вясны і інш.), а таксама хрысціянскія святы. У кола зацікаўленняў Яўгена Кузьміча ўваходзіць таксама тэма ўзаемаўплыву культуры розных народаў у галіне тэатра і выяўленчага мастацтва. Я. Адамовіч вызначыў народна-самабытную аснову твораў А. Адамчыка, Я. Брыля, В. Быкава, А. Кудраўца, А. Кулакоўскага, М. Лупсякова, І. Пташнікава, Б. Сачанкі, М. Стральцова, І. Чыгрынава.

**Грамадскае аб'яднанне «Беларускі фонд культуры» і «Краязнаўчая газета» віншуюць сябра фонду і аўтара газеты Яўгена Кузьміча з 80-годдзем з дня нараджэння, жадаюць яму моцнага здароўя, добрых стасункаў з даўнімі сябрамі і таварышамі, плённага супрацоўніцтва з «Краязнаўчай газетай».**



ТА «Беларускі фонд культуры»,  
«Краязнаўчая газета»

## Наш календар

# Чэх, які запісваў фальклор Прыдзвіння

Да 150-годдзя Адольфа Чэрнага

Сёлета споўнілася сто пяцьдзесят гадоў з дня нараджэння чэшскага вучонога-славіста Адольфа Чэрнага. Ён заснаваў часопіс «Славянскі агляд», у якім змяшчаліся нататкі пра жыццё славянскіх народаў, у тым ліку і беларусаў. У 1898 – 1904 гг. быў загадчыкам этнаграфічнага музея, пазней выкладаў славянскія мовы ў Празкім універсітэце. Друкаваў артыкулы, прысвечаныя беларускім газетам «Наша доля» і «Наша ніва», даў характарыстыку развіцця беларускага літаратурнага руху ў пачатку XX ст. Перакладаў на чэшскую мову вершы Янкі Купалы, Якуба Коласа, Цёткі. Аўтар шэрагу кніг і артыкулаў «Славянства ў час сусветнай вайны».

Для нас асоба Адольфа Чэрнага адметная яшчэ і тым, што пад час наведвання Беларусі ў 1889 г. ён спыніўся ў маёнтку Каменполле на Дзісеншчыне, дзе запісаў 40 песень ад сялянкі Міхаліны Астукевіч і Ефрасінні Шульскай з вёскі Падліпкі. Вынікам экспедыцыі А. Чэрнага на Дзісеншчыну стала выданне зборніка «Песні беларускія з Дзісенскага павета Віленскай губерні» ў 1894 г. у Кракаве. У прадмове да яго аўтар дзякуе ўладальніку маёнтка Каменполле Яну Святаполк-Мірскому за гасцінны прыём і дапамогу ў зборы беларускага фальклору.

Пазней Мірскі працягваў ліставанне, ён даслаў чэшскаму вучоному яшчэ 8 песень і мелодыяў да іх. Усяго ў зборніку А. Чэрнага змешчаныя 52 песні, што тычацца розных абрадаў і заняткаў нашых продкаў. Так, першыя 16 песень прысвечаныя вяселлю. Асабліва цікавыя тыя з іх, што звязаныя з абрадам «Дзявочы вечар», калі маладзху рыхтавалі да вяселля. Шэраг песень звязаны з народнымі гульнямі



«Цярэшка», «Падушачка», «Лявоніха» і інш. Так, аўтар запісаў 8 варыянтаў толькі адной «Лявоніхі». Вось адзін з іх:

*Пайшоў дзед у грыбы,  
А баба ў кветкі,  
Як сышліся, абняліся –  
Як малыя дзеткі.  
Баба ракі варыла,  
Смачна юшка была,  
Бо то душа была.  
У каго рыжы вісок,  
Таму рыбка кусок,  
У каго руда барада,  
Таму юшачкі шкада.  
Чорны рыжага спрасіў:  
Чым ты бораду красіў?  
– На прыслонечку ляжаў,  
Угору бораду дзяржаў.*

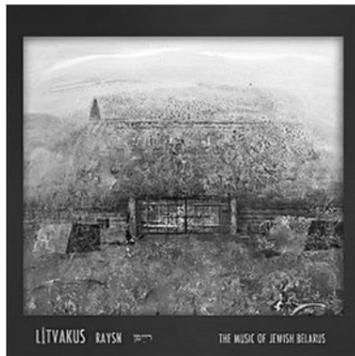
У зборніку змешчаныя песні валачобныя, веснавыя, пятроўскія, купальскія, песні, прысвечаныя святому Юрыю, а таксама талацэ і дажынкам. Кожная песня запісаная разам з мелодыяй, што будзе дарэчы для фальклорных калектываў. Ксеракопію зборніка даслалі ў наш музей кнігі і друку паэт Сяргей Панізьнік і археолаг Людміла Дучыц, за што мы ім шчыра дзякуем.

Паводле выдання рады музеяў  
Мёрскай ЦШ № 3  
«Мёрская даўніна»

## Мацярык Беларусь

# Музыка літвачаў і ліцьвінаў

**Нядаўна клезмерскі гурт «Litvakus» прадставіў першы ў ЗША альбом беларускай яўрэйскай музыкі «Raupn».**



Клезмер – гэта традыцыйная музыка ўсходнееўрапейскіх яўрэяў, што выконваецца ў адмысловай манеры, а літвачкі – адна з назваў яўрэяў Вялікага Княства Літоўскага. Да іх адносілі яўрэяў Літвы, Беларусі, заходніх раёнаў сучаснай Бранскай, Смаленскай і паўднёвых раёнаў Пскоўскай абласцей Расіі. Ад іншых яўрэйскіх этнаграфічных групаў літвачкі адрозніваліся сваім паўночна-ўсходнім дыялектам мовы ідыш, а таксама асобнымі звычаямі і побытам.

Як паведамляе беларускі партал Tut.by, гурт «Litvakus» заснаваў кампазітар Дзмітрый Сляповіч чатыры гады таму, амаль адразу пасля прыезду ў Злучаныя Штаты. Альбом «Raupn» – гэта музыка беларускіх яўрэяў, што сыходзіць каранямі ў глыбіню стагоддзяў, у тыя часы, калі яўрэі і ліцьвіны жылі на адной зямлі, і такое

суседства культураў стала вынікам з'яўлення адметнай музыкі двух народаў. У творчасці гурта клезмерская музыка своеасабліва спалучаецца з традыцыйнымі беларускімі мелодыямі, створанымі Д. Сляповічам. Цягам не аднаго году ён вандраваў па Беларусі, збіраў яўрэйскі музычны фальклор, а таксама звесткі пра яўрэйскае музычнае жыццё даваенных і пасляваенных часоў. Вынікам тае працы і стаў новы альбом, матывы якога звязаныя як з сучаснасцю, так і з нашаю даўніною.

Падрыхтавала Ніна КАЗЛЕНЯ



# Паранены ружаю славы

**Сёлета паэту Анатолю Сысу споўнілася 65 гадоў. 25 кастрычніка на яго радзіме ў вёсцы Гарошкаў Рэчыцкага раёна адбылася традыцыйная літаратурна-музычная імпрэза. Удзел у ёй узялі пісьменнікі Барыс Пятровіч, Алесь Пашкевіч, Уладзімір Арлоў, Сяргук Сус, Галіна Дубянецкая і Ларыса Раманава, барды Алесь Камоцкі і Вальжына Цярэшчанка. Удзельнікі імпрэзы ўсклалі кветкі на магілу Анатоля Сыса, чыталі вершы на падворку дома, дзе нарадзіўся, гадаваўся і жыў паэт.**



Пад час сустрэчы Барыс Пятровіч адзначыў:

– Кожны раз сюды прылятае птушачка, сядзе на дрэве, і мне здаецца, гэта душа Анатоля прылятае і радуецца, што яго сябры памятаюць пра яго, прыязджаюць у дзень народзінаў.

– Памяць – гэта не скрушна, як і Дзяды, якія надыходзяць, – заўважыў Усевалад Сцебурака, яшчэ адзін удзельнік сустрэчы. – Памяць трымае нас на гэтай зямлі. Памяць і пра тых, хто сто гадоў таму адышоў, і зусім нядаўна – яны становяцца ў адзін шэраг. Некаторыя паэты і выдаюць шмат тамоў, маюць шмат здабыткаў, трапляюць у анталогіі, але нечага не хапае. Анатолю Сысу стаў у гэты шэраг неяк

так заслужана, і ў пантэоне месца нібыта чакала яго. Ён адразу пісаў выбранае. Яго вершы перажывуць гэтую эпоху і застануцца той цаглінай, на якой трымаецца мур нашай літаратуры.

Уласная інфармацыя

## Валеры ПАЗНЯКЕВІЧ

### Памяці Анатоля Сыса

*Вы дужыя духам? –  
Тады паглядзіце  
У вочы паэта –  
Там плача душа.  
Вы можаце дух свой  
Тым плачам насыціць  
Ці сэрцы параніць аб джала нажа.*

*Вы дужыя цэлам? –  
Тады не чапайце  
Душы, што сцякае  
На прысак крывёй.  
Лепш міма прайдзіце  
І волю ёй дайце  
Ці смехам разбайце паранены боль.*

*Бо сам я падмануты  
Ружаю славы.  
Яна мне скалола  
Усё сэрца да ран.  
Не дзеля паэзіі –  
Дзеля забавы  
Я вас і сябе  
Усё жыццё дакараў.*



*Вам хочацца плакаць,  
Дык плачце са мною  
Пакуль не скручуся,  
Не згіну, як вуж.  
Пакуль не з'яднаецца  
Цела з зямлёю,  
Датуль не дарыце  
Букетаў мне руж...*

**Ад аўтара. Гэты верш быў напісаны ў 1996 г. у кватэры паэта і майго сябра Анатоля Сыса. На вялікі жаль, ён стаў прарочым.**



Школьнае краязнаўства

## Наш атрад дапытлівых гімназістаў

Я хачу прапанаваць чытачам «Краязнаўчай газеты» цыкл публікацыяў на тэму «Таямніцы радзімы. Легенды і паданні», дзе прадстаўленыя матэрыялы, сабраныя мною разам з сябрамі атрада «Мы – беларусы», у які ўваходзяць навучэнцы мінскай гімназіі № 35. Дапамаглі нам мясцовыя жыхары в. Вялікае Горадна Крупскага раёна Генадзь Уладзіміравіч і Сафія Іосіфаўна Лучыны.

Мы пастараемся паказаць сістэму працы па стварэнню ўмоваў для фармавання нацыянальнай самасвядомасці як неад'емнай часткі грамадзянскасці і патрыятызму ў вучняў як на ўроках, так і ў пазакласнай дзейнасці. Намі распрацаваныя матэрыялы, дзе апісаныя метады стасункаў вучняў з даследчыкамі і мясцовымі жыхарамі. Яны дазваляюць на практыцы выяўляць свае патрыятычныя пачуцці і грамадзянскую пазіцыю, паважаць законы сваёй краіны.

Перакананая, што зацікаўленасць гісторыяй роднага краю, абрадамі і звычаямі беларускага народа, любоў і павагу да сваёй мовы патрэбна выходзіць з маленства. Маецца на ўвазе выхаванне найперш спагадлівага, беражлівага стаўлення да свайго мінулага, зацікаўленасці ў набываючых гістарычных, краязнаўчых, этнаграфічных і моўных ведаў.

Менавіта роднаму слову належыць асноўная роля ў фармаванні светапогляду маладых людзей, у станаўленні іх цэласнага духоўнага аблічча – аблічча інтэлектуальнага, патрыятычнага, маральна-этычнага. Дзіця можа навучыцца мудрасці, дабрані, працавітасці і прыстойнасці толькі ў свайго народа. Родная мова – матчына мова. У сваёй мове, вуснапаэтычнай творчасці, мастацкай літаратуры, казках



Г. Лучына перад сваім домам

і песнях, прыказках і прымаўках кожны народ праслаўляе і пакідае ў спадчыну сваё разуменне справядлівасці, дабрыві, высакароднага, вечнага, разумнага, каштоўнага і прыгожага. Вось чаму калі мы гаворым пра светапогляд маладых людзей, то разумеем пад гэтым унутраную якасць кожнага канкрэтнага вучня. У культуры беларусаў, як і нашых суседзяў, спрадвечу была закладзена любоў да добра. Светапогляд нашых продкаў грунтаваўся на думцы, што чалавек ад прыроды – добры, а зло ў свеце – адхіленне ад нормы. Асабліва моцна тое бачна ў казках: толькі праз подзвіг – дзейснае дабро – герой дасягае шчасця.

Гавораць, беларусы – адзін з самых добрых народаў у свеце. Каб убачыць вытокі такой нацыянальнай рысы, я лічу, што неабходна зразумець перш наша язычніцтва, якое было сістэмай духоўна-этычных паняццяў. Нашы продкі адчувалі сваю роднасць з багамі, якія ўвасаблялі Дабро. Культ добра і культ продкаў – галоўнае ў веры славянаў. Таму фальклорныя творы займаюць істотнае месца ў вывучэнні роднай літаратуры. Гэта і казкі, і легенды, і паданні.

Прага спазнання кіруе нашымі дзеяннямі з маленства. Хочацца ведаць пра ўсё, што вакол нас, ніколі не знікае жаданне зазірнуць далей за сіні лес, знайсці пачатак дарогі, дасягнуць нябеснай далечы. Вядома ж, што ў беларускім фальклоры, як не ў адным з усходнеславянскіх, захаваўся самы каштоўны – старажытны – пласт. Ці памятаюць землякі, што на беларускай мове створаныя самыя дасканалыя для сярэднявечнай Еўропы законы, якія найбольш яскрава ўвасобіліся ў Статуце Вялікага Княства Літоўскага? Ці ўсведамляем напоўніцу значэнне подзвігу Францішка Скарыны?

Мы – багатыя, і гэта складае не толькі наш гонар. У найпершай і найбольшай ступені – наш абавязак усё створанае раней, усё, што дайшло да нашага часу, памятаць, шанаваць, берагчы. Такім чынам, сябры атрада «Мы – беларусы» летам 2013 года выправіліся ў шматдзённую вандроўку.

Ва ўсходняй частцы Беларусі, на мяжы Мінскай і Віцебскай абласцей, па абодвух баках ракі Бобр (прыток Бярэзіны), сярод лясоў і палёў раскінуўся Крупскі раён. На першы погляд, нічым ён знешне не вылучаецца. Але за гэтай непрыкметнасцю хаваецца багатая гісторыя Крупшчыны, як любоўна называюць яе жыхары.

Раён знаходзіцца нібыта на раздарожжы часоў і зносінаў. Праз яго праходзяць галоўнае аўтамагістраль нашай дзяржавы і чыгунка. За стагоддзі рэдкі чужынец абмінуў гэтую тэрыторыю. Тут адбылося шмат гістарычных падзеяў, што ў той ці іншай ступені пакінулі след на Крупшчыне. Можна, вось гэта асаблівае і вызначыла галоўныя рысы крупчанаў: уменне пераадоляваць цяжкасці, спагада да чужога гора, добразыч-

лівасць да тых, хто прыйшоў з добром, непрымірымасць да захопнікаў. Можна сказаць, што ў назве рэгіёну адлюстравалася тое, што літаральна па крупінцы збіралі жыхары растрочанае ў ліхалеццях, разбуранае, разрабаванае чужынцамі, назапашвалі і клапатліва захоўвалі матэрыяльную і духоўную спадчыну, якая стваралася папярэднімі пакаленнямі.

У Крупскім раёне налічваецца 232 населеныя пункты, у тым ліку горад Крупкі, гарадскія пасёлкі Бобр і Халопенічы, пасёлкі Крупскі і Лянок, 11 сельскіх Саветаў: Абчугскі, Выдрыцкі, Дукадаўскі, Дзянісавіцкі, Ігрушкаўскі, Кастрычніцкі, Крупскі, Нацкі, Ухвальскі, Хацюхоўскі, Янаўшчынскі.

Месцам нашага даследавання стаў Выдрыцкі сельсавет, куды ўваходзяць вёскі Выдрыца, Вялікае Горадна, Малое

жыць у хаце гаспадароў; гэта сапраўдны вясковы дом, поўны цеплыні, шчырасці, беражлівага стаўлення да сямейных рэліквіяў.

Спачатку коратка распавядзем пра гісторыю паселішча.

Аб засяленні мясцовасці ў старажытныя часы сведчаць помнікі археалогіі, знойдзеныя ў 1883 годзе Ф.В. Пакроўскім (курганы, могільнік, гарадзішча). Вёска вядомая з 1517 года. У 1526 годзе Сігізмунд Герберштэйн упамінаў яе ў сваіх «Запісках аб Маскоўі». Звесткі аб Горадне маюцца таксама на картах В. Градзецкага, А. Паграбіуса. У 1670 годзе былі Горадна Вышняе (сяло Барысаўскага староства, 6 двароў) і Горадна (6 сялянскіх і 2 ज्याнскія двары). У 1773 годзе Горадна Верхняе мае 18 «кунічных дымоў», Горадна Ніжняе – 5 «дымоў». У 1775 годзе Горадна Вялікае і Малое, сяло ў Барысаўскім старостве, 24 «дымы». У 1897 годзе ў складзе Вялікага Горадна (Вышняга Горадна), 46 двароў, 582 жыхары, хлебазапасны магазін, а таксама хутарскі двор, 6 жыхароў. У 1917 годзе ў складзе Вяліцкай воб-



Госцем нашай гімназіі быў Г. Бурайкін

Горадна, Прудок. Канкрэтна нас зацікавіла Вялікае Горадна, куды мы і накіраваліся збіраць цікавыя легенды і паданні. Гэтае паселішча – радзіма чалавека, які і пазнаёміў нас з нязведанымі таямніцамі гэтай вёсачкі. 55-гадовы Генадзь Лучына тут нарадзіўся, доўгі час пражыў на адным месцы, затым перабраўся ў Мінск. Вельмі добра ведае гісторыю свайго краю, пастаянна распытвае старажылаў пра мінуўшчыну. У сваёй сям'і захоўвае гісторыю роду, перадае інфармацыю сваім унукам, а ў краязнаўчым музеі перадае рэчы побыту. Ахвотна пачаў супрацоўнічаць і з намі; разам са сваёй жонкай Сафіяй Іосіфаўнай, настаўніцай і экскурсаводам, суправаджаў нас у вандроўках.

Мы былі запрошаныя на час вывучэння мінуўшчыны Вялікага Горадна па-

ласці Барысаўскага павата Мінскай губерні. З 1924 года ў Крупскім раёне. У 1930 гады вяскоўцы аб'ядналіся ў калгас «Зорка». У 1941 годзе ў вёсцы 79 двароў, 437 жыхароў. На франтах Вялікай Айчыннай вайны і ў партызаных загінулі 62 чалавекі, фашысты знішчылі 17 мірных жыхароў. Вёска была амаль поўнасцю спаленая. Пасля вайны адбудавана. Была ў складзе ўзбуўленага калгаса «Пралетарская перамога», потым – калгаса імя Кірава. На пачатак 1998 года былі 82 гаспадаркі, 210 жыхароў.

У такім цудоўным месцы нам пашчасціла запісаць шмат цікавостак пра мінуўшчыну ўнікальнага краю. Але пра тое – у наступных публікацыях.

Наталля ЛОЙКА,  
настаўніца беларускай мовы  
і літаратуры гімназіі № 35  
г. Мінска



Ёсць у Вялікім Горадне і «журавель»!



## У пошуках праўды пра вайну

*Грамадская арганізацыя «Беларускі зялёны крыж» сумесна з Мінскай абласной бібліятэкай імя А.С. Пушкіна правялі 2-я Міжнародныя грамадска-навуковыя чытанні «Перазой стагоддзяў: Першая сусветная вайна і свет сёння». Удзел бралі навукоўцы з Беларусі і Расіі. Пытанні закраналіся самыя розныя: ад удзелу беларусаў у ваенных дзеяннях ды культуры пачатку мінулага стагоддзя да наступстваў той вайны для краінаў і народаў.*



А курат даклад кандыдата гістарычных навук, дацэнта кафедры гуманітарных дысцыплін Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта інфарматыкі і радыёэлектронікі Аляксандра Гронскага тычыўся лёсу постімперскай прасторы. Вядучы спецыяліст Беларускага камітэта ICOMOS Вольга Волкава падрыхтавала даклад «Перспектывы вывучэння гісторыі Беларусі ў гады Першай сусветнай вайны на аснове архіўных матэрыялаў замежных і айчынных архіваў». Пра дзейнасць дабрачыннага культур-

не. Год 1914». Арганізатары чытанняў асобную ўвагу звярталі на ягоны ўдзел у канферэнцыі. І сапраўды, для слухачоў былі цікавыя новыя факты з жыцця славутага акадэміка, стваральніка своеасаблівай энцыклапедыі «Беларусы» і складальніка карты «рассялення беларускага племені», якую называюць аўтарытэтноа крыніцаю па вызначэнню этнічна беларускіх земляў.

Своеасаблівым перагукам сталі выступленні Таццяны Шэляговіч і Наталлі Прохаравай. Яны тычыліся асобы

сэрцам імкнуў у Беларусь, пісаў творы на беларускай мове, паехаў дапамагаць абяздоленым вайною беларусам.

Стасункам між народамі ды культурамі былі прысвечаныя і іншыя даклады. Кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры гуманітарных навук, філасофіі і права Палескага дзяржаўнага ўніверсітэта Міхаіл Цуба распавёў пра рускага паэта Аляксандра Блока, які служыў на Піншчыне і палобіў тыя мясціны. Цяпер у вёсцы Калбы існуе музей, прысвечаны паэту, захаваліся капліца і дуб, якія некалі ўпадабаў А. Блок. Навуковец прапанаваў прысутным пабываць у тых мясцінах, каб на свае вочы пабачыць прыгажосць той зямлі, адчуць прыязнасць тамтэйшых жыхароў. А прадстаўнік Беларускага грамадскага аб'яднання грэкаў «Пелапанес» Павел Дзімітрыядзі выступіў з дакладам «Першая сусветная вайна і грэкі ў Беларусі».

Пад час чытанняў працавалі выстаўкі кніг і карцінаў, прысвечаных даўняй вайне. Супрацоўнікі аддзела старадрукаваных і рэдкіх выданняў Прэзідэнцкай бібліятэкі Рэспублікі Беларусь Вераніка Мітракова і Святлана Паўлавіцкая распавялі пра кнігі ды брашуры, прысвечаныя падзеям стогадовай даўніны. Галоўны бібліятэкар аддзела метадычнай і аналітычнай працы Цэнтральнай гарадской бібліятэкі імя Валянціна Таўлая (г. Баранавічы) Іна Рушніцкая з калягамі распавялі пра вайну ў лёсе Баранавіцкага края. Тым падзеям ва ўстанове надаецца цягам году асабліва ўвага.

Так, нядаўна выйшла кніга Ірыны Дубейка, прысвечаная гэтай тэме. Варта дадаць, што супрацоўнікі абедзвюх бібліятэк – аўтары і нашай газеты. І яшчэ адзін пастаянны аўтар «Краязнаўчай газеты» выступіў з дакладам. Старшыня секцыі тапанімікі Беларускага геаграфічнага таварыства Раіса Аўчыннікава прачытала даклад «Мікалай Мікалаевіч Юдзеніч. Лёс». Яе бацька – удзельнік Першай сусветнай вайны, ваяваў акурат у войску гэтага генерала. У рэдакцыі нашай газеты ляжыць падрыхтаваны артыкул, прысвечаны прапаршчыку Іллі Аўчыннікаву, і неўзабаве будзе надрукаваны.

прыспешылі ўтварэнне нацыянальных дзяржаваў на тэрыторыях некалькіх імперыяў, у тым ліку і Расійскай. Разам з народамі Еўропы – украінцамі, фінамі, палякамі ды іншымі – беларусы атрымалі шанец стварыць сваю дзяржаву і пачаць новую старонку ў сваёй гісторыі. Гэта як новае жыццё пасля цяжкой аперацыі. То можна сказаць, што сённяшняя Рэспубліка Беларусь – адзін з станоўчых вынікаў Першай сусветнай вайны.

Пад час круглага стала, які вяла прадстаўнік «Зялёнага крыжа», арганізатар і вядучая чытанняў Наталля Святкіна, былі як



Н. Прохарава, Т. Шэляговіч і М. Цуба

на-гістарычнага фонду «Крокі» распавёў яго прадстаўнік, фатограф Уладзімір Багданаў.

Асобна варта адзначыць тэматыку, што тычыцца непасрэдна беларускіх земляў у часы Першай сусветнай. Кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры турызму і турыстычнай спадчыны факультэта гісторыі, камунікацыі і турызму Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы Віталь Карнялюк падрыхтаваў даклад «Беларускае вымярэнне Першай сусветнай вайны: дэмаграфічныя перамены, выкліканыя вайной, і людская памяць»; кандыдат гістарычных навук, дацэнт Рэспубліканскага інстытута вышэйшай школы Дзмітрый Мігун раскрыў тэму «Тэрыторыя Беларусі ў складзе Обер-Ост».

Сярод выступоўцаў быў гісторык, літаратар Аляксандр Карскі з Санкт-Пецярбурга. Нашчадак славутага этнографа, акадэміка Яўхіма Карскага, ён даследуе біяграфію славутага продка. Госць з Расіі прывёз два даклады: «Першая сусветная вайна ў лёсе акадэміка Я.Ф. Карскага» і «18-ы гусарскі Нежынскі полк у Першай сусветнай вай-

не. Год 1914». Арганізатары чытанняў асобную ўвагу звярталі на ягоны ўдзел у канферэнцыі. І сапраўды, для слухачоў былі цікавыя новыя факты з жыцця славутага акадэміка, стваральніка своеасаблівай энцыклапедыі «Беларусы» і складальніка карты «рассялення беларускага племені», якую называюць аўтарытэтноа крыніцаю па вызначэнню этнічна беларускіх земляў. Своеасаблівым перагукам сталі выступленні Таццяны Шэляговіч і Наталлі Прохаравай. Яны тычыліся асобы сэрцам імкнуў у Беларусь, пісаў творы на беларускай мове, паехаў дапамагаць абяздоленым вайною беларусам. Стасункам між народамі ды культурамі былі прысвечаныя і іншыя даклады. Кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры гуманітарных навук, філасофіі і права Палескага дзяржаўнага ўніверсітэта Міхаіл Цуба распавёў пра рускага паэта Аляксандра Блока, які служыў на Піншчыне і палобіў тыя мясціны. Цяпер у вёсцы Калбы існуе музей, прысвечаны паэту, захаваліся капліца і дуб, якія некалі ўпадабаў А. Блок. Навуковец прапанаваў прысутным пабываць у тых мясцінах, каб на свае вочы пабачыць прыгажосць той зямлі, адчуць прыязнасць тамтэйшых жыхароў. А прадстаўнік Беларускага грамадскага аб'яднання грэкаў «Пелапанес» Павел Дзімітрыядзі выступіў з дакладам «Першая сусветная вайна і грэкі ў Беларусі». Пад час чытанняў працавалі выстаўкі кніг і карцінаў, прысвечаных даўняй вайне. Супрацоўнікі аддзела старадрукаваных і рэдкіх выданняў Прэзідэнцкай бібліятэкі Рэспублікі Беларусь Вераніка Мітракова і Святлана Паўлавіцкая распавялі пра кнігі ды брашуры, прысвечаныя падзеям стогадовай даўніны. Галоўны бібліятэкар аддзела метадычнай і аналітычнай працы Цэнтральнай гарадской бібліятэкі імя Валянціна Таўлая (г. Баранавічы) Іна Рушніцкая з калягамі распавялі пра вайну ў лёсе Баранавіцкага края. Тым падзеям ва ўстанове надаецца цягам году асабліва ўвага.



Н. Святкіна

І. Дубейка



С. Паўлавіцкая (злева) і В. Мітракова (справа) знаёмяць з выстаўкай

Скончыліся чытанні круглым сталом «Урокі для нашага часу». Так сталася, што тэма была заданая выступам намесніка галоўнага рэдактара «Краязнаўчай газеты» Уладзіміра Пучынскага перад удзельнікамі чытанняў:

– Тая вайна сталася каталізатарам працэсаў, што

прыхільнікі гэтай думкі, гэтак і праціўнікі, якія казалі, што ў выніку вайны і наступных за ёй катаклізмаў з карты свету знікла «великая страна под названием Российской империя». Зрэшты, гэты пункт гледжання збольшага адстойвалі госці з Расіі, якіх засталася за круглым сталом болей.

Але ўдзельнікі сышліся на думцы, што найбольш зла прынесла вайна (і прыносіць любы ваенны канфлікт) так званым простым людзям, бяззбройнаму насельніцтву.

*Задача наступных пакаленняў – вывучаць мінуўшчыну, каб хаця б крыху мінімізаваць памылкі ў будучыні. Спрыяе таму і даследаванне, вывучэнне падзяў сусветных войнаў, іх узважаная ацэнка з пункту гледжання канкрэтнага народа, канкрэтнай дзяржавы. Бо ў кожнага боку – свая праўда, свой погляд на падзеі.*

Лявон ПАЛЬСКИ,  
фота аўтара



У армію мой дзед па матчынай лініі Яўген Якаўлевіч Шышакоў быў мабілізаваны ў пачатку мая 1941 г. – за два месяцы да нападу Германні на СССР. З першых дзён і да канца вайны ён знаходзіўся ў Чырвонай Арміі, і сям’я не мела з ім сувязі да 1944 г. А вось дзед, паколькі служыў у сувязі, меў магчымасць праз партызанаў, а можа, праз разведку, сачыць за сваімі з «вялікай зямлі». Яму перадавалі весткі, што ўсе жывыя і жонка «паводзіць сябе добра». Гэта, праўдападобна, дапамагала дзеду выконваць свой вайсковы абавязак. З фронту ён вярнуўся з ордэнам Чырвонай Зоркі і баявымі медалімі.

Пакуль дзед служыў, мая бабуля Паліна Паўлаўна Шышакова (Булаўкіна) разам з сынам Віктарам і дачкой Святланай жыла ў в. Макараўка Дубровенскага раёна, дзе працавала ў мясцовай школе настаўніцай пачатковых класаў. Эвакуявацца ім не ўдалося, бо калі немцы падыходзілі ўжо да Оршы, загадчык Дубровенскага РАНА не выдаў дакументаў, ды яшчэ абвінаваціў маладую настаўніцу ў панікёрстве. Пасля гэтага сям’я пераехала на радзіму мужа бабулі ў вёску Лапыры Дубровенскага раёна. У 1943 г. у сувязі з наступленнем Чырвонай Арміі насельніцтва прыфрантавой паласы прымусява эвакуавацца немцамі на захад. У аўтабіяграфіі бабуля сцвярджала, што ёй удалося збегчы ад нямецкага канвою і пераехаць жыць на ст. Орша да сям’і сястры яе мужа. У лютым 1944 г., калі пайшлі чуткі, што жыхароў адправаць у лагер, яна з дзецьмі пераехала жыць на сваю радзіму ў в. Хімы Аршанскага раёна.

Бабуля да канца жыцця мела добрую памяць і вайну памятала, але не любіла распавядаць аб ёй. Пра немцаў і партызанаў яна мне распавяла няшмат. Вёска Хімы знаходзілася каля чыгункі Орша – Магілёў, якую немцы пільна ахоўвалі. Сапраўдныя партызаны прыходзілі ў вёску рэдка і ціхенька, каб не сутыкнуцца з аховай, надта людзям не шкодзілі. Немцы, якія стаялі ў вёсцы, нічога асабліва дрэннага таксама не рабілі. Але аднойчы бабуля расчулілася і пачала казаць аб бандытах, якія абрабавалі іх уначы. Гэта, відаць, былі яе самыя набалелыя ўспаміны.

Тут трэба зрабіць рэмарку аб швейнай машыне. Як яна апынулася ў бабулі, я не ведаю, а запытаць, калі яна была жывая і магла адказаць, не здагадаўся. Дзед Яўген скончыў Аршанскі педагагічны інстытут. Бабуля скончыла там жа педагагічнае вучылішча. Але і дзед, і баба былі вясковага паходжання і, як у любой тагачаснай сем’і на вёсцы, была ў іх падсобная гаспадарка. Аднекуль з’явілася ў ёй і швейная машына. Сама бабуля не была вялікай майстрыхай, але мела каштоўную на той час прыладу працы. Таму не дзіва, што яшчэ да пераезду ў Хімы знайшоўся немабілізаваны працаўнік, які добра ўмеў шыць на ёй. Дзед не дзед, але з распаведы бабулі выходзіла, што немаладага веку. Вось так дзве сям’і скаапераваліся і дзякуючы машынцы выжывалі. Здольнік працаваў на прыладах працы маёй бабулі. Заказаў хапала. А вось тканіны тады моцна не ставала. Людзі перашывалі ўсялякае рыззё, пераніцоўвалі рэчы па некалькі разоў, а плацілі за гэта харчамі. Дапамагала выжываць і праца ў прысядзібнай гаспадарцы.

Неўзабаве пасля пераезду дзвюх сямей да сястры бабулі Анастасіі ў Хімы ў адну з начэй рабаўнікі за-

## Акупацыя: гісторыя адной сям’і

*Вастрыня спрэчак аб жыцці мірнага насельніцтва на акупаванай тэрыторыі ў гады Вялікай Айчыннай вайны, відавочная супярэчлівасць разнастайных гістарыяграфічных парадыгмай падштурхнула да азнаямлення з праблемай і паспрыяла пачатку нашых навукowych даследаванняў у гэтай галіне. Іншай, не менш, а можа, і больш важнай прычынай цікавасці да тэмы штодзённасці ў гады вайны было адрозненне кніжнага і побытавага апісання жыцця пад час акупацыі членамі маёй сям’і. Гэты тэкст складзены на базе захаваных дакументаў, запісаных успамінаў маіх родных і сваякоў, а таксама маіх успамінаў аб гутарках з членамі маёй сям’і пра падзеі сямідзесяцігадовай даўніны.*

перлі звонку хату і пачалі абшукваць гаспадарчыя памяшканні. Нехта, мабыць, выгледзеў, што людзі прыехалі і рэчы з сабой прывезлі. Мае праз акенца бачылі цёмныя постаці ўзброеных людзей, якія лазілі па двары, але зрабіць нічога не маглі, ды і баяліся. Трэба адзначыць, што ў гады вайны людзі часцяком хавалі каштоўнасці (харчы, адзенне) не ў хаце, а ў копах сена, ямах, пунях і г.д. Рабілася гэта наўмысна, бо хаты былі маленькія і стандартныя, у іх цяжка было прыхаваць нешта каштоўнае. Днём у хаты маглі зайсці паліцэйскія, ноччу маглі завітаць бандыты або партызаны і настойліва папрасіць ці проста забраць адзезу, ежу, якіх і самім не хапала. Усе магчымыя месцы схованак тутэйшаму люду былі вядомыя.

Той зімовай ноччу рабаўнікі пасля не надта доўгіх пошукаў знайшлі ў двары схованку з адзеннем, выцягнулі ўвесь прыхаваны скарб, у тым ліку касцюм майго дзеда. Гора было вялікае, бо цяпер не было тэрыі, з якой можна было пашыць што-небудзь на продаж. Дні праз тры вясковы мужчына прынёс гэты самы дзедавы касцюм перашываць да майстра, што жыў з маімі ў адной хаце. Бабуля пакруціла цыраваны яе рукамі касцюм і пры люджы сказала, што гэта ж «мужаў касцюм». На наступны дзень адна з вясковых кабатаў прыбегла і ціхенька папярэдзіла сястру бабулі аб небяспецы: «...Сама дурная. Дык хоць бы дзетак пашкадавала». Анастасія сцяміла, што сястра адной фразай наклікала бяду на сям’ю, бо стала сведкай злачынства, і настрашыла яе. Бабуля, якая даведлася аб мясцовых парадках, не марудзячы пабегла да мужчыны, што прынёс касцюм. Пакуль ён хадзіў за канём, аворваючы палеткі, яна гадзіны тры цягалася за ім на краі поля, прабачалася ды казала, што памылілася. Нарэшце той мужык сказаў: «Ладна, ідзі ўжо да дзяцей». Так быў уладжаны самы небяспечны за вайну канфлікт. Мая маці і бабуля засталіся жывыя. Толькі і праз шмат гадоў бабуля не магла дараваць, што пасля вайны злодзей зрабіўся «партызанам». «Герой» насіў медалі і з гонарам распавядаў аб сваіх подзвігах.

Мая цётка па бацькоўскай лініі Ядвіга Дзянісаўна Агеева (Завадская) вайну згадала таксама з нечаканага для мяне боку. Яна разам з маці, сёстрамі і цёткамі ў гады акупацыі жыла ў п. Коханова Талачынскага раёна. Бацька працаваў на чыгунцы і з пачатку вайны быў мабілізаваны. У маленькай хаце на пераездзе сабраліся ўсе сваячкі. Гаспадаркі амаль не было. А ў сям’і было больш за дзясятка рознага ўзро-

сту «дзевак» і ніводнага мужчыны, хаця б маленькага. Выжылі яны толькі дзякуючы нямецкай кухні. Дзетак адпраўлялі да кухараў, і дзяўчынкі сталі галоўнымі карміцелямі сям’і. Немцы рэшткі ежы аддавалі «кіндарам». «Толькі дзякуючы ім мы і выжылі!» – казала цётка.

Гэтыя ўспаміны, якія не ўкладаліся ва ўяўленні савецкага студэнта гістфака аб жыцці пры немцах, падштурхнулі мяне распытаць і іншых сваякоў аб вайне.

Мая маці Святлана Яўгенаўна Агеева (Шышакова) нарадзілася ў 1941-м і вайну амаль не памятала. Урэзалася ёй у памяць толькі лагоднае да яе стаўленне маладога нямецкага салдата, які гледзіў яе па галоўцы і частаваў цукеркамі ў Хімах. Бялявыя валасы маленькай прыгожай дзяўчынкі, мабыць, выклікалі ў яго ўспаміны аб нямецкіх дзетках. Яшчэ яе цётка Анастасія згадала, што пры немцах на маю маці – тады маленькую дзяўчынку – акупацыйныя ўлады нарэзалі паласу зямлі, як на едака.

Успаміны па бацькоўскай лініі былі не такія шчымлівыя. Мой дзед Іосіф Емяльянавіч Агееў, як і дзед Яўген, таксама быў прызваны ў войска яшчэ да пачатку вайны і вярнуўся з фронту толькі ў 1945 г. Дэмабілізаваўся ён з узнагародамі ў чыне капітана, чым заўжды ганарыўся. Калі дзяды сталі сватамі, то любілі выпіць чарку за Перамогу і ганарыліся, што яны такія баявыя і роўныя па франтавым статусе.

Жонка дзеда Зінаіда Сямёнаўна Агеева (Галубоўская) разам з сынамі Анатолям, Рыгорам і Валянцінам засталася ў Шклове ў вялікай, не так даўно пабудаванай хаце. Як падышлі немцы, то народ пацягнуўся ў эвакуацыю. Разам з суседзямі пагрузіла баба пажыткі на калёсы і паехала з дзецьмі на ўсход. Вось толькі далёка яны не ад’ехалі. Недзе пад Горкамі немцы іх пераханілі і павярнулі назад. Па вяртанні ў Шклоў іх чакала бяда – камсамольцы і вайскоўцы перад уцёкамі палілі кінутыя хаты. «Шклоў выгарэў да Рагаткі. Прышлося нам усю вайну жыць на Ганчарнай (невядома, у сваякоў ці ў чужой хаце. – Аўт.). «Людзі, што засталіся, свае дамы падпаліць не далі. Баранілі іх ад тых камсамольцаў. Нашто мы з’ехалі? Мы і пасля вайны такой вялікай хаты не пабудавалі», – з гаркатой успамінала яна.

Немцы абвясцілі абавязковую працоўную павіннасць. Усё насельніцтва павіннае было вярнуцца на даваенныя месцы працы. Бабулі зноў прышлося працаваць у гарадской бальніцы, за што праз многа гадоў дзед пад кепскі настрой мог

абазваць яе прыслужніцай фашыстаў. У анкетах, дарэчы, амаль усім беларусам прыходзілася ўказваць, што сваякі працавалі ў перыяд акупацыі. Гэта было пэўнай плямай на біяграфіі сям’і. Пра немцаў нічога асабліва кепскага бабуля не распавядала. Наадварот, афіцэр, што квартараваў у іх, быў культурны, выхаваны. Ідылія скончылася, калі старэйшы сын Анатоль сцягнуў у немца пісталет. Навошта ён гэта зрабіў, цяжка сказаць. Трэба адзначыць, што беларускія хлопцы нярэдка кралі ў немцаў ежу, салодкае, рыштунак, за што іх немцы страшылі, збівалі, а часам каралі і больш сурова. Пасля знікнення пісталета ўсю сям’ю паставілі да сценкі і пагражалі расстрэлам. Усе перапалохаліся, але абышлося, бо дзядзя Толік прызнаўся ў крадзяжы, вярнуў зброю і атрымаў свой выспытак.

Трагедыя магла здарыцца з маім бацькам Рыгорам Агеевым. У двары, як водзіцца, быў сабака. Ён быў добры да сваіх, але «немчуру» чамусьці не любіў і заўжды аббрэхваў. Ці то чужыя пахі, выгляд формы незнаёмы, мо што іншае? Сабака ж не раскажа. Як смяялася баба Зіна, беларускія сабакі немцаў не любілі. Вайскоўцы з-за гэтага багата сабак пастралілі. Так здарылася і з нашым сабакам. Ён кіннуўся брахаць на немца. Той выхадзіў зброю, а мой бацька, які дужа любіў сабаку, з крыкам «не страляй» кіннуўся прыкрываць сабой жывёлу. У гэты момант прагучаў стрэл. Сабака быў забіты, а мой бацька, які зусім крыху не даскочыў да яго, быў лёгка паранены.

Яшчэ адной крыўдай бацькі была школа. У Шклове, як і ў іншых гарадах і многіх вёсках, немцы адкрылі так званыя «народныя школы». Навучацца ў іх былі абавязаныя ўсе дзеці з 7 да 14 гадоў, акрамя дзяцей яўрэйскай нацыянальнасці. Для настаўнікаў была ўведзена працоўная павіннасць. Школы былі пачатковыя і з сямігадовым тэрмінам навучання. У іх выкладалі руская, нямецкая, беларуская мовы, матэматыка, радзімазнаўства (у ім сцвярджалася, што сталіца нашай Радзімы г. Берлін), геаграфія, біялогія, спевы, маляванне, фізічная культура, садоўніцтва і рамёствы. У праграме па беларускай літаратуры засталіся творы Максіма Багдановіча, Янкі Купалы, Якуба Коласа, Цішкі Гартнага і іншых. Бацька вучыўся добра. Але пасля вяртання савецкай улады год адукацыі пры немцах у сямігодцы не быў залічаны, і яму прыйшлося пераросткам паўторна вучыцца ў тым жа класе і праходзіць ужо вучываныя прадметы. У малодшага сына бабулі ў вайну быў «заварот кішак». Бабуля на калёсах павезла сына ў Магілёў, дзе нямецкі доктар у бальніцы зрабіў паспяховую аперацыю. У выніку мой дзядзька пражыў доўгае жыццё.

*Успаміны маіх сваякоў зламалі мае стэрэатыпныя ўяўленні аб жыцці ў акупацыі і падштурхнулі да даследавання тэмы. Сёння яны мне ўяўляюцца этнаграфічнай крыніцай, якая раскрывае механізмы выжывання беларускага насельніцтва ў гады акупацыі, паказвае неадназначнасць і супярэчлівасць паводзінаў супраціўных бакоў у гады Вялікай Айчыннай вайны.*

Аляксандр АГЕЕЎ,  
выкладчык Магілёўскага дзяржаўнага  
універсітэта імя А. Куляшова

(Паводле матэрыялаў навукова-практычнай канферэнцыі «Победа – адна на всех». Віцебск, 2014)



...Напруга ў свеце адмоўна адбіваецца і на маім душэўным стане. Але сёння я радуся, што наню адкрыла для сябе Уладзіміра Конана, класіка беларускай філасофіі, славутага дзеяча навукі, даследчыка праблемаў традыцыйнай народнай культуры беларусаў, рэлігіязнаўства і мастацтвазнаўства, літаратуразнаўства і фалькларыстыкі... – і ўсё гэта дзякуючы Беларускаму фонду культуры, які колькі гадоў таму выдаў кніжку «Погляд у вечнасць», прысвечаную 75-годдзю Уладзіміра Міхайлавіча. Аўтар ідэі і ўкладальнік выдання Мікола Козенка.

Не так даўно, у пачатку 2014-га, пры садзейнічанні Беларускага фонду культуры выйшла чарговая кніжка М. Козенкі. Пра яе хачу падзяліцца ўражаннямі з чытачамі дарагой мне «Краязнаўчай газеты».

ўскраіна Магілёва гудзела і звінела добрай музыкой, спевамі і танцамі, здзіўляла гараджанаў акцёрскімі талентамі завадскіх артыстаў, сярод якіх быў і дырэктар. На жаль, пасля таго, як партыйнапрафсаюзныя органы вядомага ў горадзе вытворчага аб'яднання «Хімвалакно» «настойліва запрасілі» Будняцкага ўзначаліць новы Палац культуры, творчае жыццё аўтазаводаў паступова пачало заціхаць. Адзін за адным мяняліся дырэктары, але той актыўнасці, што завяршалася шматлікімі поспехамі самадзейных артыстаў, ні адзін з новых кіраўнікоў не змог утрымаць.

інфраструктуры, музычны інструментарый. Асвятляльная і гукаўзмацняльная апаратура і сцэнічныя касцюмы былі лепшымі ў горадзе. Ганарыцца былі дырэктар і тым, што за сем гадоў яго працы ў Палацы культуры «Хімвалакно» восем аматарскіх калектываў атрымалі званне «народны».

Жыццёвыя абставіны вымусілі В. Будняцкага пакінуць Магілёў. У Ніжневартаўску, дзе ён жыў даволі працяглы час, зноў давялося засвоіць пасаду дырэктара вялікага шматфункцыянальнага Палаца культуры нафтавікоў. Як заўсёды, ён не шукаў лёгкага хлеба, праца-

ры гады дзякуючы падтрымцы сяброў і неабыхавых людзей. Менавіта гэтай з'яве адпавядае другі раздзел кнігі – «Сардэчнае. Дарагое. Адметнае», у якім сабраны успаміны і жагданні блізкіх нашаму герою людзей – калег, былых удзельнікаў мастацкіх калектываў і іх кіраўнікоў. Вось некаторыя з іх.

Мікалай Дудчанка, стваральнік і мастацкі кіраўнік занага народнага ансамбля танца «Вяснянка» Магілёўскага аўтазавода, заслужаны дзеяч мастацтваў Рэспублікі Беларусь: «...Будняцкі быў улюблёны ў калектывы «Вяснянкі» і ганарыўся ім, таму што лічыў яго сваім дзецішчам».

Уладзімір Гадоўскі, загадчык кафедры харэаграфіі Ровенскага дзяржаўнага гуманітарнага ўніверсітэта, заслужаны дзеяч мастацтваў Украіны, прафесар, кандыдат педагагічных навук, былы ўдзельнік «Вяснянкі»: «З 1966 па 1969 гг. працаваў у ДOME культуры аўтазавода пасля заканчэння харэаграфічнага аддзялення Магілёўскага культасветвучылішча. Удзячны лёсу за сустрэчу з такім чалавекам, як Валерый Будняцкі. У яго талент арганізатара і кіраўніка, прагрэсіўнага і дзелавога, сапраўднага «матора» ўсяго калектыву...».

Антаніна Шаркова, начальнік аддзела культуры Магілёўскага гарвыканкама: «Чамусьці прынята лічыць, што культура – гэта лёгкая сфера дзейнасці..., але мой шматгадовы вопыт сцвярджае, што толькі самаахвярная любоў і адданасць прафесіі вызначаюць доўгую і паспяховаю работу... Кіраўніку ўстановаў трэба быць і творцам, і стваральнікам, і псіхолагам, і адміністратарам. Валерый Будняцкі ў поўнай меры валодаў гэтымі якасцямі».

Мікола Козенка сабраў і размясціў на старонках кнігі ўспаміны 22-х асобаў. Амаль у кожным юбілейным віншаванні – жагданні здароўя герою кнігі. Як ужо адзначалася, хвароба пазбавіла Валерыя Залманавіча магчымасці вольна хадзіць, зрабіўшы камунікабельнага, таварыскага чалавека пустэльнікам, якому няпроста змагацца з адзінотай. Таму надзвычай своечасовымі можна лічыць словы А. Шарковай, адрасаваныя чытачам: «Кожны, хто прачытае гэтую кнігу і патэлефануе Валерыю Залманавічу хоць раз, падтрымае яго маральна і падмацуе яго дух, бо няма нічога горш, чым забыццё... Таму і ствараецца гэтая кніга».

Вялікую ўдзячнасць заслугуе яе аўтар, сп. Козенка, які з павагай і заклапочанасцю распавядаў пра аднаго з таленавітых, працавітых, адданных справе нашай культуры людзей.

А колькі з іх яшчэ чакае прызнання на старонках беларускага друку?

Ала КАСІНЕЦ,  
мастацтвазнаўца,  
г. Магілёў

## Дырэктар – прафесія творчая

(Разважанні аб прачытаным)

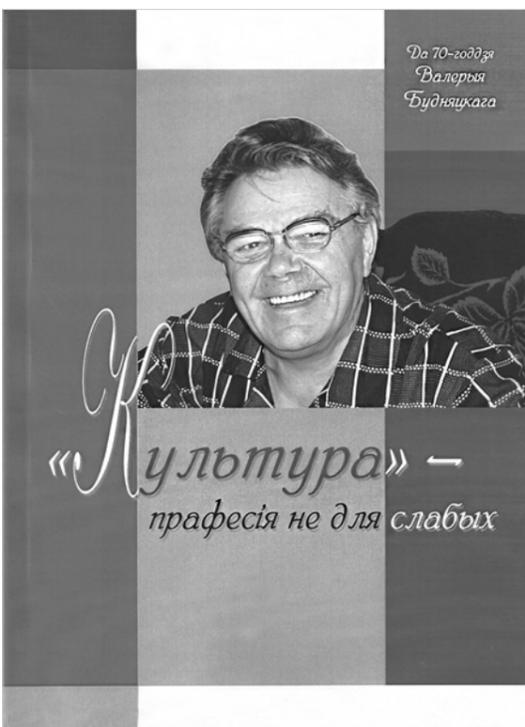
З кніжнай вокладкі шырока ўсміхаецца невялікаму з вялікім прышчурам пільных цёмных вачэй. Пад партрэтам размашысты подпіс ««Культура» – прафесія не для слабых». Новая праца Міколы Козенкі прысвечана аднаму з цікавых прадстаўнікоў сацыякультурнай дзейнасці Магілёва, аўтару фундаментальных разважанняў па праблемах захавання народнай культуры, шматлікіх інавацыйных фестывальных праектаў – Валерыю Будняцкаму. Сёння герой кнігі – адзін з тых шматлікіх пенсіянераў, што бавяць час сярод родных і блізкіх, адганяючы ад сябе сум, хваробы, няўмольную старасць. В. Будняцкі, якому сёлета споўнілася 74 гады, некалі з'яўляўся адной з вядомых асобаў у культурным асяроддзі Магілёва і краіны, нагледзячы на тое, што сам «не спяваў, не скакаў і на дудзе не іграў». Прырода надзяліла яго іншым, не менш каштоўным дарам – уменнем згуртаваць і аб'яднаць разам людзей творчых і працавітых; ён даваў магчымасць многім таленавітым людзям яскрава праявіць сябе ў мастацкай дзейнасці, своечасова падтрымаць і накіраваць іх у творчых пошуках.

У 60 – 70-я гады мінулага стагоддзя В. Будняцкі працаваў спачатку дырэктарам ДК Магілёўскага аўтазавода, пазней, з 1974 г. ўзначаліў Палац культуры і тэхнікі вытворчага аб'яднання «Хімвалакно» (цяпер гэта Палац вобласці ў Магілёве). Такім чынам, М. Козенка абраў не прадстаўніка мастацкай прафесіі, а адміністратара, гаспадарніка, які павінен клапаціцца перш за ўсё пра матэрыяльна-тэхнічнае забеспячэнне падпарадкаванай яму ўстановай. Працавітая, здавалася б, справа набывае зусім іншы статус, калі ёю займаецца чалавек неабыхавы, добра адукаваны, дасведчаны, з творчым запалам.

Кніга, складзеная з чатырох раздзелаў, аб'ёмна акрэслівае вобраз бескампраміснага чалавека, які здольны рызыкаваць пасадай, кар'ерай дзеля духоўнага ўзвышэння сучасніка ў даверанай яму ведамаснай прасторы.

У першым раздзеле аўтар знайшоў, на мой погляд, ціка-

вую форму падачы матэрыялу сродкамі няспешнага дыялогу з героем, даючы магчымасць апошняму выказацца пра набалелае, падзяліцца ўспамінамі пра тых, хто натхнёнай працай і талентам садзейнічаў павышэнню мастацкага ўзроўню аматарскіх творчых калектываў. Дзякуючы трапным пытанням і слухным каментарыям аўтара В. Будняцкі крок за крокам узнаўляў у памяці найбольш яркія падзеі свайго дырэктарства: як запрашаў на працу ў ДК аўтазавода высокапрафесійных кіраўнікоў дзіцячых і дарослых калектываў; як пераканаў пераехаць з Ленінграда ў Магілёў харэографію з вышэйшай адукацыяй Мікалая Дудчанку і Валянціну Гаяву, стварыўшы ім адпаведныя ўмовы рэалізацыі іх таленту; як ганарыўся, што з кожным годам у ДК прыбаўлялася калектываў са званнем «народны». Дзякуючы няўрымсліваму характару Будняцкага, яго густу і высокім запатрабаванням у пачатку 1970-х гарадская



На новым месцы вопыт, набыты на аўтазаводзе, спатрэбіўся В. Будняцкаму – зноў карпатліва падбіраліся кадры, ствараліся новыя калектывы, праводзіліся агляды, конкурсы... Сваім гонарам Валерый Залманавіч лічыць фарміраванне ў Палацы адметнай



Валерый Будняцкі, Леанід Гарбацюк  
(дырыжор аркестра народных інструментаў ПК «Хімвалакно».  
Фота 1974 г.

ваў з поўнай аддачай, як падказвала сумленне. «У палацы ў штаце было 113 творчых і тэхнічных работнікаў... Я табе скажу, што працавалі здорава!» (з успамінаў В. Будняцкага).

Сур'ёзная хвароба падштурнула В. Будняцкага вярнуцца ў Магілёў. Зразумела, што і зноў ён не застаўся ўбакі: працаваў дырэктарам сімфанічнага аркестра ў філармоніі, чытаў лекцыі ў розных установах горада...

У трэцім раздзеле кнігі размешчаны некаторыя публікацыі В. Будняцкага з розных выданняў: газеты «Советская культура», часопісаў «Культурно-просветительная работа», «Клуб і художественная самодеятельность» і інш. У іх сур'ёзныя разважанні па праблемах захавання і развіцця народнай творчасці, аб развіцці прафесійнай культуры ў правінцыі ва ўмовах сучаснага рынку; прапановы пра тое, як «выцягнуць культуру з небыцця, які праект клуба патрэбен сёння?» і г.д.

Разважанні чалавека, які можа падзяліцца каштоўным вопытам набыцця прафесійных якасцяў кіраўніка – генератара творчых ідэяў і спосабаў іх ажыццяўлення, прыйшліся б на карысць многім пачаткоўцам (і не толькі!), арганізатарам працы ўстановаў культуры.

Шкада, што кніга выдадзена мізэрным тыражом. А магілёўскія абласная і гарадская бібліятэкі, нават абласная метадычная ўстанова культуры, не парупіліся яе набыць!

Выхад кнігі ў свет планаваўся да 70-гадовага юбілею Валерыя Залманавіча, але тыя «ад культуры», каму наканавана вырашаць розныя пытанні, у тым ліку і выданне культуралагічнай літаратуры, чамусці засталіся збоку. Кніга выдадзена амаль праз чаты-



## Царкоўнае краязнаўства

## Храм дзвюх канфесіяў

12 мая 1868 года архіепіскап Мінскі і Бабруйскі Міхаіл асвяціў стаўцоўскі касцёл як царкву Марыі Магдаліны. Святаром быў прызнаны Данііл Смоліч.

Царква Марыі Магдаліны ў Стоўбцах праіснавала да пачатку 20-х гадоў ХХ стагоддзя. У 1921 годзе яе адрэстаўравалі і ў гэтым жа годзе будынак быў рэкансекраваны як касцёл Святога Фабіяна, які дзейнічаў прыкладна 30 гадоў. Ён перажыў прыход Саветаў у 1939 годзе і Другую сусветную вайну.

16 жніўня 1870 года у Стоўбцах з асаблівай урачыстасцю адзначылі асвячэнне закладкі вакзала і іншых чыгуначных пабудоваў. Пасля службаў у царквах Святой Ганны і Марыі Магдаліны шэсце падышло праз зробленую з зеляніны арку да прыгожа аздобленай палаткі. Тут яго сустракаў начальнік будаўнічага ўчастка вайсковы інжынер Бальц, а таксама ганаровыя госці. Пасля водаасвячэння адбылася закладка вакзала, былі акропленыя падмуркі ўсіх будынкаў і быў арганізаваны пачастунак для працоўных, а ганаровых гасцей запрасілі ў кантору будаўнікоў, дзе іх чакаў багаты абед.

## Гісторыя стаўцоўскай царквы Марыі Магдаліны, прасочаная па дакументах

## Дакумент № 1

Фонд № 136 Опись N 21  
Ед. хр. 32139 По архиву № 56395  
Минской Духовной Консistorии по 2  
Столу № 27 по общей описи стола.  
Дело: О передаче в Православное  
Духовное ведомство упразднённого  
Столпецкого<sup>1</sup> Римско-католического  
приходского костёла:

Началось февраля 12 дня 1868 года.  
Кончено июля 17 1872 года.  
Сдано в архив на 80 листах.

Материалы из этого дела  
М.В.Д.

Минского Губернатора канцелярия  
Особое отделение Февраля 5 дня  
1868 года № 192 г. Минск.

Ваше Высокопреосвященство  
Милостивый архипастырь  
Главный начальник края – Граф Ба-  
ранов предложил мне, существующий  
в местечке Столпцах, Минского уезда,  
Римско-католический приходской Ко-  
стёл закрыть и здание его передать в  
православное духовное ведомство для  
обращения в приходскую церковь,  
равно как плебаниальные строения и  
земли, если они не составляют частной  
собственности и если на передачу пос-  
ледней последует согласие ведомства  
Государственных.

## Дакумент № 2

Его Высокопреосвященству  
Архиепископу Минскому  
и Бобруйскому Михаилу.

Впоследствии сего поручив вместе  
с тем Минскому Уездному Исправнику  
привести это в исполнение в установ-  
ленном порядке, причём утварь и ко-  
стельное имущество, за исключением  
колоколов, передать Римско-католи-  
ческому духовенству костельное сие  
здание и плебальные строения, если  
они не составляют частной собствен-  
ности, в православное духовное ведом-  
ство, имею честь уведомить об этом  
Ваше высокопреосвященство в по-  
следствие отношения от 15 марта  
1867 года за N 2291 для зависящего с  
вашей, Милостивый Архипастырь, сто-  
роны распоряжения и покорнейше про-  
сит о последующем меня уведомить.

С истинным почтением и совершен-  
ною преданностью имеют честь быть  
Вашего Высокопреосвященства.

Покорнейше Ваш /подпись/

## Дакумент № 3

№149 Мая 16 дня 1868 года  
6 июня 1868 года.

В Минскую Духовную Консistorию  
Станьковского Благочинного  
РАПОРТ

Припровождая при сём рапорте

Столпецкой Церкви Священника Чуди-  
новича, от 20 текущего мая сего 1868  
года за №29, коим он доносит о при-  
тязаниях Римско-Латинского Духовен-  
ства к каплице, существующей на Стол-  
пецких кладбищах принадлежащих  
бывшему Столпецкому костёлу, покор-  
нейше прошу Духовную Консistorию  
разрешить Столпецкому Церковному  
Совету устроить Иконостас в означен-  
ной каплице и мне освятить оную ка-  
плицу на православную часовню так как  
этим средством и можно только окон-  
чательно устроить притязания римско-  
го Духовенства на каплицу состоящую  
на кладбище бывшего Столпецкого  
костёла, недавно освящённого на пра-  
вославную Церковь.

Благочинный Протеирей  
Пётр Трусовский.

## Дакумент № 4

Его Высокоблагословиению  
Станьковскому Благочинному  
Отцу Петру Трусовскому  
Столпецкой Церкви Священника  
Игнатия Чудинова  
РАПОРТ

Имеющаяся, на Столпецком быв-  
шем римско-католическом кладбище  
каплица, как Вы сказали мне, принята  
Вами в православное ведомство вме-  
сте с бывшим костёлом по описи. Меж-  
ду тем Латинское духовенство заявля-  
ет на неё свои претензии. Так Свержен-  
ский ксёндз Трацевский предьявляет  
мне предписание своего Дьякона с  
повелением записать ту каплицу в свои  
ведомости. Между оставшимися ещё  
в латинстве столпецкими жителями  
существует мнение, будто эта каплица  
останется за Латинянами и освеще-  
на будет как костёл, почему они вол-  
нуются и даже тайным образом соби-

рают пожертвования на устройство  
оного.

Таккак:

А) Латин осталось в Столпцах все-  
го только 40 душ обоого пола, приняв-  
ших же православие 205 душ, предки  
их погребались на здешних кладбищах  
и они сами хотят на них погребаться,  
то по всей справедливости это клад-  
бище должно быть оставлено за боль-  
шинством, и

Б) Как Столпецкий римско-католи-  
ческий приход упразднён и оставшиеся  
в латинстве причислены к состоя-  
щему в 2-х верстах от Столпцев Ново-  
сверженскому римско-католическому  
приходу, то есть необходимости вос-  
становлять в м. Столпцах латинский  
храм с Латинским богослужением, –  
тем более что надежда на восстано-  
вление таковых водворяет противление  
даже в принявших православие, а сам  
храм неминуемо делается местом  
Латинопольской пропаганды. Почему  
для прекращения ненужных слухов и  
волнения в столпецких жителей и для  
укрепления новоприсоединившихся в  
православной вере покорнейше про-  
шу, без долгой проволочки времени,  
разрешить им хадотайствовать разре-  
шение к освящению означенной ка-  
плицы на православную Усыпальницу.

Священник М. Чудинович.

Мая 20 дня 1868 года  
Местечко Столпцы.

## Дакумент № 5

В Минскую Духовную Консistorию  
Станьковского Благочинного  
РАПОРТ.

Во исполнение Указа Минской Ду-  
ховной Консistorии от 15 истекшего  
февраля сего 1868 года за №1696  
последовавшего, сию честь имею по-  
корнейше донести Духовной Консе-  
тории:

1) Что Столпецкий костёл, с четырь-  
мя местно чтимыми иконами, колоко-  
лами и плебальными строениями при-  
нято мною в православное ведомство,  
8 истекшего февраля, от Минского  
Земского исправника по инвентарной  
описи, при сеём в подлинник с купчею  
передаточного секта прилагаемой;

2) Что для составления требуемого  
проекта об устройстве, при упразднён-  
ном костёле, самостоятельного при-  
хода, я был в м. Столпцах, 24 того же  
февраля, но Церковный Столпецкий  
Совет, по долгому убеждению, хотя я  
согласился на необходимость друго-  
го священника и дьячка в местечке  
Столпцы, но вскоре тогда же от под-  
писи составленного проекта отказался,  
почему и послан был мною оный  
проект к Столпецкому священнику 2  
марта при подписании за № 116, но  
Столпецкий Священник, имея непра-  
вильное убеждение, что он может за-  
брать в своё ведение и кастельные уго-  
дия вместо подписи составленного  
мною совместно с ним же и старши-  
нам Церковного Совета (об этом го-  
ворится в начале его акта) составил

особый акт в опровержение моего  
Акта, и в рапорт и акт от лица Совета  
говорит, что в м. Столпцах должен быть  
один приход и иначе быть не мо-  
жет;

Составленный 24 февраля проект  
подписан мною только, и рапорт Свя-  
щенника Чудиновича с приложенным к  
оному актам Столпецкого Церковного  
Совета; при сём на благоуважение  
Духовной Консistorии представляется  
и:

3) Что так как Церковный Столпец-  
кий Совет и избранные прихожане не  
наговоренные ещё Священником, зая-  
вили мне 24 февраля, что в м. Столп-  
цах для неупустительного богослуже-  
ния в бывшем костёле необходим дру-  
гой священник и дьячок, и для этих двух  
членов причта имеется помещение, а  
хлебный сарай построится от прихо-  
жан, если будет отпущен лесной мате-  
риал из казённых лесных дач, то и со-  
ставлен мною особый проект об ус-  
стройстве при упразднённом костёле  
особого шестиклассного прихода, ко-  
торый при сём тоже на благоуважение  
Духовной Консistorии представляется.

Почтительнейше представляя всё  
это на благоуважение Минской Ду-  
ховной Консistorии честь имею покор-  
нейше просить Духовную Консistorию  
учинить распоряжение:

1. об открытии в м. Столпцах дру-  
гого самостоятельного 6-классного  
прихода;

2. об отдаче в ведение Православ-  
ного Духовенства бывшей костельной  
земли о замене оной на более близкую  
к м. Столпцам;

3. об отпуске лесного материала из  
казённых дач на хлебный сарай; и

4. об исходотайствовании у глав-  
ного начальника Края 150 рублей на по-  
чинку по ксендзовских строений и воз-  
ведении потребного хлебного сарая,  
если в м. Столпцах будет открыт осо-  
бый приход.

Благочинный священник

Пётр Трусовский.

Марта 26 дня 1868 год.

## Дакумент № 6

18 мая 1868 года.

Его Высокопреосвященству  
Высокопреосвященнейшему  
Архиепископу Михаилу и Кавалеру  
Минской Духовной Консistorии.  
ДОКЛАД.

Станьковский Благочинный Свя-  
щенник Пётр Трусовский от 5 мая за  
N 2185 в Консistorию с рапортом, в  
кчем объяснил, что упразднённый рим-  
ско-католический костёл в м. Столпцах  
перестроен в Православную церковь,  
которая готова к освящению, просить  
распоряжения об освящении этой цер-  
кви 12 числа, текущего месяца.

Члены Консistorии:

Священник

Лаврентий Подольский

Священник Николай Сечолин

Секретарь Ипполит Корнилов

## Дакумент № 7

22 мая 1868 года.

В Минскую Духовную  
Консistorию.  
Станьковского Благочинного.  
РАПОРТ.

Сем честь имею покорнейше до-  
нести Минской Духовной Консistorии,  
что 12 текущего мая, новоустроен-  
ная из римского костёла Столпецкая  
церковь, по личному поручению г. На-  
чальника Губернии, принята мною от  
Архитектора Волковича в Духовное ве-  
домство и почтительнейше предста-  
вить в Духовную Консistorию. При сём  
же в копии акт о приёме оной церкви.  
Инвентарная же опись бывшего Стол-  
пецкого костёла представлена мною в  
Минскую Духовную Консistorию при  
рапорте от 26 марта сего 1868 года за  
№ 155.

Благочинный Протеирей

Пётр Трусовский.

Архивную справу праглядала

Святлана АДАМОВІЧ



Урачыстасць у праваслаўным храме (1930-я гг.)

<sup>1</sup> Столпецкий – Стаўцоўскі



## Лістапад

17 – **Жук Павел Сцяпанавіч** (1899 – 1924), дзеяч беларускага нацыянальнага культурнага руху – 115 гадоў з дня нараджэння.

19 – **Баброўскі Міхаіл Кірылавіч** (1784 ці 1785 – 1848), славіст, арыенталіст, філосаф, святар, які стаяў каля вытокаў сусветнага славяназнаўства, спрыяў узнікненню беларусазнаўства, першы беларускі скарызнаўца, член Археалагічнай акадэміі ў Рыме – 230 гадоў з дня нараджэння.

20 – **Міхась Клімковіч** (Міхаіл Мікалаевіч; 1899 – 1954), беларускі пісьменнік, крытык, аўтар тэксту Дзяржаўнага гімна БССР – 115 гадоў з дня нараджэння.

21 – **Беларускі дзяржаўны педагогічны ўніверсітэт імя Максіма Танка** (Мінск; 1914), установа адукацыі – 100 гадоў з часу адкрыцця.

21 – **Стаброўскі Казімір** (1869, Карэліцкі р-н – 1929), беларускі жывапісец, педагог – 145 гадоў з дня нараджэння.

23 – **Аўраменка Вольга Сысоеўна** (1934, Буда-Кашалёўскі р-н), педагог, заслужаны настаўнік Беларусі, народны настаўнік СССР, выдатнік асветы СССР, кавалер ордэна «Знак Пашаны» – 80 гадоў з дня нараджэння.

23 – **Лукашанец Аляксандр Аляксандравіч** (1954, Валожынскі р-н), мовазнаўца, член-карэспандэнт НАН Беларусі, дырэктар Інстытута мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы, старшыня Беларускага (з 2004) і Міжнароднага (2008 – 2013) камітэтаў славістаў, лаўрэат прэміі НАН Беларусі (2001, 2011) – 60 гадоў з дня нараджэння.

23 – **Русецкі Баляслаў Канутавіч** (1824 – 1913), беларускі жывапісец, графік – 190 гадоў з дня нараджэння.

25 – **Жаброўскі Тамаш** (Томаш; 1714, Дзятлаўскі р-н – 1758), архітэктар, матэматык і астраном – 300 гадоў з дня нараджэння.

25 – **Кудрэвіч Уладзімір Мікалаевіч** (1884, Чавусы – 1957), жывапісец-пейзажыст, заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі – 130 гадоў з дня нараджэння.

25 – **Падгайскі Леанід Пракопавіч** (1934 – 1980), мовазнаўца, педагог, аўтар і суаўтар падручнікаў, вучэбна-метадычных дапаможнікаў і даведнікаў для пачатковай школы – 80 гадоў з дня нараджэння.

26 – **Рабцэвіч Валянцін Навумавіч** (1934, Кіраўскі р-н – 2008), вучоны ў галіне дапаможных гістарычных дысцыплінаў (нумізматыкі, археалогіі), стваральнік нумізматычнага кабінета БДУ, лаўрэат прэміі БДУ імя У.І. Пічэты – 80 гадоў з дня нараджэння.

26 – **Скарынкін Іван Яфімавіч** (1919, Клімавіцкі р-н – 2010), беларускі празаік – 95 гадоў з дня нараджэння.

27 – **Алесь Жыгуноў** (Аляксандр Міхайлавіч; 1954, Шклоўскі р-н), паэт, лаўрэат рэспубліканскай літаратурнай прэміі «Залаты Купідон», лаўрэат прэміі імя Р. Булацкага Беларускага саюза журналістаў (2012) – 60 гадоў з дня нараджэння.

27 – **Вейцман Хаім** (1874, Іванаўскі р-н – 1952), палітычны і дзяржаўны дзеяч Ізраіля, першы прэзідэнт Дзяржавы Ізраіль, вучоны-хімік – 140 гадоў з дня нараджэння.

27 – **Звездачотаў Мікалай Пятровіч** (1904 – 1985), акцёр, народны артыст Беларусі – 110 гадоў з дня нараджэння.

27 – **Радзівіл Караль Станіслаў** (1669 – 1719), дзяржаўны дзеяч Вялікага Княства Літоўскага – 345 гадоў з дня нараджэння.

28 – **Сарока Рыгор Сямёнавіч** (1944, Маладзечанскі р-н), дырыжор, педагог, заслужаны работнік культуры Беларусі, лаўрэат спецыяльнай прэміі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь (2004), кавалер ордэна Ф. Скарыны (2008) – 70 гадоў з дня нараджэння.

29 – **Першая Усебеларуская краязнаўчая канферэнцыя** (Мінск; 1924) – 90 гадоў з часу правядзення.

30 – **Міхась Лынькоў** (Міхаіл Ціханавіч; 1899, Лёзненскі р-н – 1975), беларускі пісьменнік, літаратуразнаўца, грамадскі дзеяч, народны пісьменнік Беларусі – 115 гадоў з дня нараджэння.

## Грэючыся на печы, помніце...

Восень і зіму супрацоўнікі пажарнай службы традыцыйна называюць пажаранебяспечным часам. Перад надыходам маразоў нярэдка можна пабачыць, як гаспадары наводзяць парадак на ўчастках і паляць смецце. Здавалася б, так і трэба. Але паводле статыстыкі, найбольшая колькасць пажараў адбываецца менавіта ў прыватным жылым сектары. І на тое ёсць свае прычыны.

У дамах з пачынным ацяпленнем няшчасныя выпадкі найчасцей здараюцца з-за таго, што печ паліцца вельмі доўга і накаляецца, альбо ў цаглянай кладцы з'яўляюцца трэшчыны, а часам з топкі выпадае вугольчык. Таму перад пачаткам ацяпляльнага сезону неабходна правесці і, пры неабходнасці, адрамантаваць печ і комін, зараўняць трэшчыны, вычысціць сажу (чысціць комін трэба не радзей чым раз на тры месяцы).

Яшчэ адной прычынай пажараў можа стаць кароткае замыканне электраправодкі.

Няхай выкананне правілаў пажарнай бяспекі стане вашай добрай звычкай. Памятайце, калі ласка, што ад гэтага можа залежаць вашае жыццё і жыццё блізкіх людзей.

*Вера БУДЗІНАВІЧУС,  
інспектар ЦРАНС, г. Мінск*

### Першы марозік



*Фота Аляксандра ГУТОЎСКАГА*

### Сябры!

**Наступны нумар «Краязнаўчай газеты»  
выйдзе 14 лістапада.  
Заставайцеся з любімай газетай!**

## Малая краязнаўчая энцыклапедыя

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

**НАРОДНАЕ МАСТАЇЦТВА** – мастацкая калектыўная творчая дзейнасць народа, якая адлюстроўвае яго жыццё, погляды, ідэалы; створаныя народам і што бытуюць у народных масах паэзія, музыка, танец, выяўленча-ўжытковы мастацтва; тое, што і народная творчасць.

**НАРОДНАСЦЬ** – 1) асноўны тып этна-сацыяльнай супольнасці людзей, што прыходзіць на змену плямёнам і саюзам плямёнаў. Фармавалася на аснове інтэграцыі і кансалідацыі суседніх плямёнаў і саюзаў плямёнаў, абшчынаў, тэрытарыяльных і інш. групаў насельніцтва ў выніку актывізацыі палітычнага, сацыяльна-эканамічнага, канфесійнага, этнакультурнага і інш. фактараў. Уласцівае рабаўладальніцкаму і феадальному ладу. У працэсе складання народнасці вялікую ролю адыгрывалі адзіная дзяржаўнасць, этнагенетычная роднасць насельніцтва, што спрыяла фармаванню агульнай этнічнай тэрыторыі, мовы, самасвядомасці, пэўнага культурнага адзінства. У той жа час аслабленыя ўзаемасувязі розных тэрытарыяльных са слоўных і канфесіянальных групаў насельніцтва, яго нізкая мабільнасць,

натуральная сістэма гаспадаркі, перавага занальных эканамічных рынкаў над агульнаэтнічнымі (агульнадзяржаўнымі), юрыдычна-прававая аўтаномнасць асобных зямель, княстваў, гарадоў і інш. абмяжоўвалі працэсы этнаўтварэння народнасці. У межах народнасцяў, што фармаваліся, этнічная самасвядомасць была шматзначнай і не заўсёды выразнай, часта адцянялася на другі план рэлігійнай або вузкатэрытарыяльнай (зямляцкай) самасвядомасцю. Тэрытарыяльныя контуры народнасці залежалі ад сацыяльна-палітычных фактараў, былі зменлівымі, часта ўмоўнымі.

На тэрыторыі Беларусі працэс фармавання народнасці пачаўся ў апошніх стагоддзях 1-га тысячагоддзя н.э. з пераходам усходніх славянаў ад першабытнаабшчыннага ладу да феадальных адносін. Быў звязаны з этнакансалідацыйнымі працэсамі ў Полацкім княстве, насельніцтва якога характарызавалася агульнай этнічнай самасвядомасцю (этнічным палачанам), моўным адзінствам, падабенствам культуры. З канца IX ст. у Полацкім княстве, як і на іншых старажытных землях Беларусі, адбываліся аб'яднальныя этнапалітычныя працэсы, звязаныя з фармаваннем старажытнай дзяржа-

вы – Кіеўскай Русі. Гэта абумовіла пашырэнне на Беларусі агульнай ідэалогіі – хрысціянскай праваслаўнай веры, самасвядомасці (этнічным русічы, русь, рускія), адзіных элементаў царкоўнай і свецкай культуры і побыту, літаратурнай (царкоўнаславянскай і старажытна-рускай) мовы і інш. Агульныя рысы ўзніклі і ў культуры гараджанаў. У XIII – XVI стст. ішло фармаванне беларускай, рускай і ўкраінскай народнасцяў.

З развіццём капіталізму народнасці пераўтварыліся ў нацыі.

2) У дарэвалюцыйнай літаратуры сінанімі паняццю «народ», незалежна ад тыпу яго этнасацыяльнай супольнасці і сацыяльна-эканамічных стасункаў.

3) У сучаснай навуковай літаратуры, дзяржаўных і інш. дакументах – невялікі народ, які не мае выразнай нацыянальнай і этнасацыяльнай структуры (эвенкі, чукчы, ханты, мансі і інш.).

**НАРОДНАЯ ДРАМА** – найвышэйшая форма народнага тэатра. Увабрала ў сябе і ўзняла на новую ступень у тэатральным мастацтве ўсё, уласцівае больш раннім формам народнага тэатра. Вядомая таксама пад назвай «мушкарат». Паказы параўнальна вялікія па аб'ёму са значнай колькасцю ўдзельнікаў (10 – 20 чалавек), пэўнымі прыёмамі сцэнічнага выканання, спецыяльнай падрыхтоўкай (асноўная форма яе – рэпетыцыі, на якіх завучвалі тэкст, адпрацоўвалі ўмоўныя рухі і жэсты; выраблялі рэквізіт, рыхтавалі касцюмы). На тэрыторыі Беларусі першыя запісы тэк-

стаў народнай драмы зробленыя ў 2-й пал. XIX ст. этнографамі Е. Раманавым, А. Грузінскім, М. Васільевым, М. Федароўскім, у пач. XX ст. Е. Іваноўскім, у савецкі час Я. Дылам, Ф. Дзідзенкам, М. Грынבלатам, К. Кабашніковым, Г. Барташэвіч, В. Захаравай, а таксама былымі ўдзельнікамі паказу І. Здрокам, М. Ганчаровым.

Народная драма належыць да каляднага цыкла народных гульняў і паказаў, што і вызначыла яе асаблівасці. Гэта відовішча карнавальнага тыпу, для якога ўласцівае агульнае для калядаў вольнае святочнае светаадчуванне, своеасаблівая карнавальная атмасфера, народная святочная сістэма вобразаў. Прымеркаванасцю да калядаў абумоўленыя яе папулярнасць, тэматыка, сістэма вобразаў, абмежаваная колькасць сюжэтаў. Падобна да таго, як народнае свята адбывалася паводле ўстаноўленага ладу, мела пэўныя нязмённыя абрады і рытуалы, кожны год выконваліся адны і тыя ж драмы; затое ж варыянтаў існавала шмат. Быталі драмы «Цар Ірад», «Цар Максіміян» (найбольш папулярная), «Трон» (спалучала сюжэты дзвюх першых), а таксама кароткія драматычныя сцэнікі тыпу «Мацей і доктар». «Лодка» асобна не зафіксаваная, яна існавала толькі ў кантамінацыі (змяшэнні) з «Царом Максіміянам» (запісы ў г. Рэчыца і в. Бялевічы Слуцкага р-на).

(Працяг артыкула ў наступным нумары)